

Формування законодавства про адміністративні правопорушення у сфері охорони природи

Сірант Мирослава¹

Опубліковано	Секція	УДК
30.09.2023	Право	342.9.349.6553.

DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10208566>

Ліцензовано за умовами Creative Commons BY 4.0 International license

Анотація. У статті розглянуто теоретичні засади формування законодавства про адміністративні правопорушення у сфері охорони природи. У ході дослідження застосовувалися порівняльно-правовий і формально-правовий методи, а також методи аналогії та комплексного підходу до аналізу правових явищ. Незважаючи на загальнотеоретичні, прикладні та інтегровані дослідження вчених, проблема адміністративної відповідальності за правопорушення у галузі охорони природи, в умовах наростаючого антропогенного навантаження, стає у даний час все більш актуальною, буде залишатися такою ще тривалий час, доки не намітяться позитивні тенденції у вирішенні проблеми. З погляду системного аналізу розглянутих питань розробляється правова система інституту адміністративного примусу, призначеного для витіснення з життя суспільства явищ, не бажаних в екологічному, економічному та соціальному відношенні, пов'язана з протизаконною діяльністю у галузі охорони навколишнього середовища, досліджено відносини адміністративної відповідальності з точки зору виникнення, зміни та припинення. У даний час у чинному законодавстві відсутня науково-обґрунтована систематизація критеріїв адміністративних правопорушень, що дозволяє дати одноманітне тлумачення та застосування відповідних норм матеріального та процесуального права у галузі охорони навколишнього середовища, зокрема встановлення нових адміністративних заборон у сфері охорони навколишнього природного середовища. Важливість проблеми адміністративної відповідальності у сфері охорони природи відзначено у новому підході до державного управління та контролю за охороною навколишнього природного середовища, з метою дотримання суб'єктами господарювання стандартів, нормативів, правил, технологічних вимог та підстав встановлення адміністративної відповідальності у сфері охорони природи. Адміністративна відповідальність відіграє важливу роль у механізмі охорони природи. Існує об'єктивна необхідність підвищення ролі адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері природи.

Ключові слова: навколишнє природне середовище, захист, суспільна небезпека, критерії, ознаки проступку, заборона.

¹професорка кафедри теорії права та конституціоналізму, докторка юридичних наук, професорка , Національний університет «Львівська політехніка», Інститут права, психології та інноваційної освіти, <https://orcid.org/0000-0002-9393-2397>

Formation of legislation on administrative offenses in the field of nature protection

Abstract. The article examines the theoretical foundations of the formation of legislation on administrative offenses in the field of nature protection. In the course of the research, comparative-legal and formal-legal methods were used, as well as methods of analogy and a complex approach to the analysis of legal phenomena. Despite the general theoretical, applied and integrated research of scientists, the problem of administrative responsibility for offenses in the field of nature protection, in the conditions of increasing anthropogenic load, is becoming more and more relevant at present, and will remain so for a long time, until positive trends in solving the problem emerge. From the point of view of the systemic analysis of the considered issues, the legal system of the institute of administrative coercion, designed to displace from the life of society the phenomena that are undesirable in ecological, economic and social terms, is being developed, connected with illegal activities in the field of environmental protection, the relations of administrative responsibility from the point of view of emergence, change and termination. Currently, there is no scientifically based systematization of criteria for administrative offenses in the current legislation, which allows for a uniform interpretation and application of relevant norms of material and procedural law in the field of environmental protection, in particular, the establishment of new administrative prohibitions in the field of environmental protection. The importance of the problem of administrative responsibility in the field of nature protection was noted in the new approach to state management and control over environmental protection, with the aim of compliance by business entities with standards, regulations, rules, technological requirements and grounds for establishing administrative responsibility in the field of nature protection. Administrative responsibility plays an important role in the mechanism of nature protection. There is an objective need to increase the role of administrative responsibility for offenses in the field of nature.

Keywords: surrounding natural environment, protection, public danger, criteria, signs of misconduct, prohibition.

Вступ

Постановка проблеми. Характеристика законодавства про адміністративні правопорушення як форми закріплення державної політики у сфері охорони природи та засобу реалізації державної екологічної політики передбачає дослідження питання про соціально-правові аспекти формування законодавства, про адміністративні правопорушення щодо охорони навколишнього природного середовища, забезпечення екологічної безпеки та ефективного природокористування. Виникає потреба розробки теоретико-правових питань про мету, сутність, зміст та критерії адміністративного захисту природи адміністративно-юрисдикційними методами.

Аналіз дослідження проблеми. Питання реалізації адміністративної відповідальності досліджували вітчизняні та зарубіжні вчені, у тому числі у сфері охорони природи: В. Б. Авер'янов, С. М. Алфьоров, О. М. Бандурка, В. М. Бевзенко, А. І. Берлач, А. Л. Борко, О. Г. Братко, М. М. Бурбика, М. Г. Вербенський, О. П. Гетьманець, С. М. Гусаров, Т. Є. Кагановська, Т. О. Коломоєць, В. К. Колпаков, А. Т. Комзюк, В. В. Конопльов, В. А. Ліпкан, Р. С. Мельник, О. І. Миколенко, О. І. Остапекно, Т. О. Проценко, С. Г. Стеценко, Ю. С. Шемшученко та ін. Учені зробили значний вклад у розвиток дослідження адміністративно-правових проблем забезпечення екологічного правопорядку. В умовах, коли в Україні відбувається реформування правоохоронної системи, проблеми формування адміністративної відповідальності у сфері охорони природи залишаються актуальними.

Мета статті – дослідження формування законодавства про адміністративні правопорушення у сфері охорони природи.

Результати

У процесі формування адміністративних заборон особливо складний початковий етап, у якого виявляється проблемна ситуація, реальна суспільна потреба, що потребує регулювання. Стан справ у сфері охорони природи не влаштовує інститути громадянського суспільства, що знайшло відображення у Цілях сталого розвитку України на період до 2030 року [1]. Причиною становища слід вважати недостатньо опрацьовані в теоретичному плані питання про критерії та межі адміністративного впливу на суспільні відносини, що впливає на ефективність адміністративного регулювання охорони навколишнього природного середовища, екологічної безпеки та природокористування.

Питання про чинники, підстави та критерії нормативного визнання дії як адміністративного правопорушення, її соціально-правової обумовленості має цікавити ініціатора розробки законопроекту. Знаннями про наслідки прийняття, зміст та методологію мають володіти суб'єкти, причетні до процесу законодавчої діяльності. Державно-правові явища детерміновані умовами життя суспільства. Норми інституту превенції виникають, змінюються і функціонують за певних умов. Що гостріше постає проблема стосовно формування правомірної та запобігання протиправній поведінці в різних сферах життя суспільства, то значніше виявляється інтерес держави та суспільства до ефективного превентивного регулювання [2, с. 41].

Наукові роботи адміністративного спрямування присвячені переважно проблемам правозастосовчої діяльності суб'єктів адміністративної юрисдикції у сфері охорони природи. На підвищення ефективності правових засобів протидії правопорушенням необхідно приділяти увагу спочатку питанням соціології адміністративного права у сфері охорони навколишнього середовища.

Оцінка видів соціальних вчинків щодо корисності чи небезпеки суспільству, вивчення взаємозв'язку між поведінкою людей і законом дозволить виробляти науково-обґрунтовані, оптимальні пропозиції щодо вдосконалення адміністративного законодавства. У державно-нормотворчому розумінні це спосіб реалізації політики держави, який полягає у нормативно-правовому визначенні діяння як правопорушення та встановлення покарання за вчинення.

Із змістовної сторони охорона навколишнього природного середовища представляє послідовний процес визначення наявності для юридизації діяння як адміністративного правопорушення системотворчих об'єктивних критеріїв, що завершується при встановленні прийняттям Верховною Радою України обґрунтованого рішення про відповідну адміністративну заборону.

Мета дослідження проблем адміністративного захисту навколишнього природного середовища полягає в комплексному аналізі підстав, об'єктивної обумовленості, принципів, критеріїв, наслідків визнання діяння адміністративно-забороненим та адміністративно-караним і виробленні на основі прогнозу запровадження нових адміністративно-правових заборон та наслідків недотримання, з урахуванням моніторингу адміністративної правозастосовної практики, пропозицій щодо коригування адміністративного законодавства та мінімізації його недосконалості.

О.І. Остапенко зазначає, що адміністративна відповідальність характеризується негативною реакцією держави на протиправні прояви окремих фізичних осіб шляхом встановлення відповідних правил, заборон і адекватних порушенням санкцій щодо порушників [3, с. 509].

Норми права, регулюючи суспільні відносини, встановлюють правила загального характеру, відповідно до яких адресати за певних умов повинні діяти як суб'єкти певних прав і обов'язків, інакше визначаються небажані, невігідні наслідки. Формування правових норм має ґрунтуватися не на розсуді органів влади та їх представників, а на науково-проробленій практиці правотворчості, враховувати досягнутий рівень правової культури. Загальні правила формування норм права всебічно розроблені теорією права, включають відповідні правила юридичної техніки, напрямок теорії права, що активно розвивається.

Н. В. Атоманова зазначає, що застосування норм права – це організаційно-правовий, управлінський, творчий процес, метою якого є розгляд та вирішення різних індивідуальних справ, що мають юридичне значення, і який регламентується спеціальними процедурно-процесуальними нормами та підпорядковується принципам (верховенства права, законності, доцільності, ефективності, обґрунтованості, справедливості, гуманності тощо) [4, с. 168].

Оскільки адміністративні норми є різновидом правових норм, їм притаманні всі основні ознаки останніх: нормативність, загальнообов'язковість, формальна визначеність, державна влада та гарантованість державою. Істотною відмінністю цих норм є заборонний характер. Це передбачає заборону діянь, що тягне обмеження права для суб'єктів, що порушують норму права.

Рішення про встановлення адміністративної заборони має бути детерміновано низкою об'єктивних чинників, оскільки це суб'єктивний акт компетентного органу, визначається об'єктивними обставинами, має ґрунтуватися на об'єктивних критеріях, що є по суті основними положеннями при прийнятті рішення про юридизацію конкретної дії. Призначення чинників полягає в тому, що вони повинні обов'язково досліджуватися та враховуватися у взаємозв'язку та в сукупності суб'єктами законотворчої діяльності.

Більшість статей Кодексу (КУпАП) у сфері охорони довкілля не змінювались з 1997 року. Вони не відповідають сучасним реаліям, а незначний розмір санкцій за порушення вимог природоохоронного законодавства не дозволяє забезпечити належний рівень захисту довкілля [5].

Узагальнення наукових джерел дозволяє виділити передумови, причини для адміністративної заборони у сфері охорони навколишнього середовища, згрупувати основні критерії, при підтвердженні наявності яких можливе ухвалення рішення про встановлення адміністративної заборони визначити необхідність та соціальну обумовленість встановлення правової заборони [6; 7].

На основі моніторингу застосування адміністративного законодавства здійснюється перегляд, що сприяє виявленню дефектів у вигляді відповідних прогалін, колізій. Відповідно з'являється привід для внесення змін та доповнень до законодавства. Після появи однієї з зазначених обставин повинні бути досліджені та враховані всі можливі критерії, які можуть бути зведені до чотирьох основних груп: соціального, нормативно-правового, забезпечувального (ресурсного) та правореалізаційного (реальності виявлення та практичного доведення протиправного факту) характеру.

Критерій соціального характеру означає, що конкретне антисоціальне діяння має шкодити суспільним відносинам, бути соціально небезпечним, мати досить широку поширеність, масовість. Однією з причин сформованого довільного, поверхового підходу до питань адміністративної відповідальності у сфері охорони природи на всіх рівнях законопроектної діяльності є відсутність розроблених та затверджених у формі нормативно-правового акту її критеріїв.

Л. Є. Хижня зазначає, що перегляд концептуальних засад застосування заходів адміністративної відповідальності у сфері охорони довкілля передбачає запровадження двох взаємопов'язаних категорій – «responsibility» (визначена в Резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння» від 12 грудня 2001 р. № 56/589), що розуміється як вид відповідальності, яка застосовується за вчинення певних дій, наслідком яких є порушення встановлених екологічних обов'язків, та «liability», що розуміється як економіко-правовий компенсаторний механізм, застосування заходів якого сприяє відновленню заподіяної шкоди довкіллю, його об'єктам та ресурсам, а отже, і життю та здоров'ю людини як його складнику [7, с.172-173].

Незважаючи на очевидність фактичної матеріальної ознаки суспільної небезпеки провин у сфері охорони природи, більшість яких за наслідками завдають досить серйозної шкоди суспільним відносинам у багатьох сферах життєдіяльності, суб'єктам адміністративної правотворчості надається практично необмежена свобода у розсуді на визнання діяння протиправним.

Формування поняття адміністративного правопорушення в проекті Кодексу України про адміністративні проступки, заслуговує на увагу та схвалення, визначає його як винно вчинене протиправне діяння, що завдає шкоди суспільним відносинам, що охороняються законом, за яке встановлено адміністративну відповідальність [8].

У порівнянні з чинною редакцією Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), що вказує лише на формальні ознаки правопорушення (винність, протиправність, караність), запропонована дефініція передбачає важливу матеріальну ознаку у вигляді шкоди громадським відносинам, що охороняються законом [9]. Ця ознака не повною мірою характеризує матеріальну природу адміністративного правопорушення, що є за соціальною, юридичною та фактичною природою суспільно небезпечним діянням.

Особлива цінність законодавчого закріплення зазначеної матеріальної ознаки у тому, що утворюється формальна підстава обмеження існуючої можливості законодавчого визнання адміністративним правопорушенням будь-якого вольового діяння шляхом встановлення заборони вчинення під загрозою адміністративного покарання.

Нормативно закріплене поняття адміністративного правопорушення дозволяє фактично довільно оголосити діяння, яке повністю відповідатиме викладеним у КУпАП формальним ознакам адміністративного правопорушення.

Концепція суспільної небезпеки адміністративного правопорушення, що знайшла відображення у ряді рішень Конституційного Суду, загальної теорії права та визнана вченими-юристами, має повну підставу та обґрунтованість для законодавчого закріплення в новій редакції КУпАП [10].

Суспільна небезпека як ключове поняття адекватно співвідноситься з терміном «асоціальність» і висловлює матеріальну природу та соціальну сутність правопорушень.

Вирішення проблеми врегулювання суспільних відносин, що фактично складаються, позитивно позначиться на процесах формування адміністративних норм у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Серед ознак суспільної небезпеки дії доцільно виділити характер, потенційну цінність, соціальну вразливість охоронюваного блага, соціальну непереносимість діяння, що у сукупності, як явища об'єктивної дійсності виступають правотворчими чинниками у межах соціальної підстави запровадження конкретної адміністративної заборони. Юридичне значення факту суспільної небезпеки дії проявляється у встановленні правової заборони на вчинення, у наданні діянню ознаки адміністративного правопорушення, як протиправність.

Законодавче визначення характеру та ступеня суспільної небезпеки протиправного діяння відображається у характері правових наслідків, які встановлені законодавцем за його вчинення.

Для суб'єктів адміністративної нормотворчості при розгляді питань про класифікацію має значення обов'язковий облік ступеня суспільної небезпеки діяння та порівняльно-правовий аналіз відповідних статей КУпАП та Кримінального кодексу України, оскільки правопорушення у публічній сфері, до якої належить охорона навколишнього природного середовища, мають спільну правову природу [11]. Межа між кримінально-правовими та адміністративно-правовими відносинами достатньо рухливий.

Предмет правового регулювання законодавства про кримінальну відповідальність і законодавства про адміністративну відповідальність у сфері охорони навколишнього природного середовища, встановлення протиправності суспільно-небезпечних діянь у деякій мірі збігається.

До системних ознак суспільної небезпеки дії як підстави адміністративної заборони слід віднести сторонню регулятивним суспільним відносинам соціальну природу поведінкового акта, як небажаного, з погляду прийнятої у суспільстві системою оцінок.

На думку Н. В. Новицької, ступінь суспільної небезпеки – це кількісний показник небезпеки протиправного діяння, який визначає риси: цінність об'єкта посягання; фактичну величину збитків (обсяг і види спричиненої шкоди), заподіяних суспільним правовідносинам, охоронюваним адміністративним законодавством; розмір суспільно шкідливих наслідків; ступінь вини суб'єкта правопорушення; особливість конкретних умов вчинення правопорушення. Це поняття характеризується поєднанням двох груп ознак – об'єктивних і суб'єктивних [12, с. 170].

Дослідження асоціальної поведінки представляє певну складність у сфері охорони навколишнього природного середовища, передбачає використання міждисциплінарного підходу – правових знань у взаємозв'язку з досягненнями екології, кримінології, адміністративної деліктології, соціології, конфліктології, психології інших наук гуманітарного напрямку. Інші явища соціальної реальності, як правотворчі чинники, пов'язані з об'єктивними і суб'єктивними якостями діяння, такі, як масовість, інтенсивність зазіхання, впливом на екологічну безпеку та інших, підлягають обліку на етапі формування адміністративних заборон і конструювання адміністративних норм.

Загальна декларація прав людини наголошує, що при здійсненні прав і свобод кожна людина повинна зазнавати лише таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання та поваги до прав і свобод інших та задоволення справедливих вимог моралі, громадського порядку та загального добробуту в демократичному суспільстві [13].

У національній правовій доктрині ідея інтеграційної ролі конституційного права як головної та системоутворюючої галузі права знаходить підтримку та розвиток у контексті конституційного оформлення правопорядку на основі судової інтерпретації конституційних положень і законодавчого забезпечення реалізації, розглядається у межах мети та завдання правового регулювання [14, с. 56]. Конституційний суд України наголосив, що заходи примусового характеру повинні відповідати вимогам справедливості, бути відповідними конституційно закріпленими цілям і інтересам, що охороняються, характеру вчиненого діяння. Такі заходи допустимі, якщо ґрунтуються на законі, служать суспільним інтересам і не є надмірними. У тих випадках, коли конституційні норми дозволяють законодавцю встановити обмеження прав він, маючи на меті перешкодити зловживанню правом, повинен застосовувати заходи не надмірні, а необхідні обумовлені цілями, визначеними Конституцією [15].

Серед різних засобів вирішення конфліктних ситуацій у сфері охорони природи адміністративній забороні відводиться не першочергова роль. В останні роки збільшується кількість пропозицій, особливо з боку органів виконавчої влади, саме заборонного адміністративного регулювання суспільних відносин у сферах життєдіяльності, пов'язаної з охороною природи. Виконавча влада прагне вирішити проблеми, що виникають, лише за допомогою введення нових адміністративних заборон на шкоду іншим засобам впливу – організаційного, фінансово-економічного, технологічного характеру [5].

При введенні адміністративних заборон у сфері охорони природи потрібна узгоджена думка всіх гілок влади та громадськості, тих соціальних груп, інтереси яких можуть бути порушені у наслідок не вжиття заходів. Оцінка небажаної поведінки у сфері охорони природи у різних груп населення може відрізнитись і остаточне рішення – завжди має певний компроміс. Завдання законодавця полягає у досягненні максимальних меж компромісу з метою недопущення заниження оцінки реальної суспільної небезпеки дії у сфері охорони навколишнього середовища.

Критерій ресурсного характеру передбачає можливість реалізації у контексті наявності відповідних ресурсів, кадрового потенціалу, його підготовленості, фінансово-економічного обґрунтування, технічного і інформаційно-технологічного забезпечення. Інакше реалізація прийнятих законодавчих рішень буде утруднена або може призвести до небажаних витрат, включаючи порушення законності, прав та законних інтересів громадян у сфері екологічної безпеки [16, с. 148].

Реалізація адміністративних норм, що важко застосовуються у практичній діяльності, дозволяє виділити критерій застосування права. Він означає можливість при застосуванні адміністративних норм виявлення та подальшого доведення протиправного діяння з погляду фіксації необхідних ознак складу адміністративного правопорушення. Цей критерій повинен враховуватися для формування адміністративних норм, оскільки стосовно низки адміністративних правопорушень у сфері екології аналізований критерій досить складно реалізовується.

Відсутність одного з зазначених критеріїв має бути підставою для зупинення розробки відповідного проекту законодавчого акта. Необхідне нормативне закріплення критеріїв у нормативно-правових актах, присвячених процедурі розробки законодавчих актів у сфері охорони природи.

Висновки

До основних умов формування та якості норм адміністративної відповідальності у сфері охорони навколишнього середовища слід віднести: науково-обґрунтоване визначення предмета адміністративно-правового регулювання у сфері охорони навколишнього природного середовища, екологічної безпеки, природокористування; об'єктивну необхідність розроблення відповідних адміністративних норм з урахуванням превентивного характеру адміністративної відповідальності; дотримання принципу пропорційності санкцій адміністративних норм характеру та наслідків діяння; дотримання правил юридичної техніки.

Соціально та науково обґрунтоване віднесення діяння та система дієвих та пропорційних адміністративних покарань у сукупності визначають результативність та ефективність адміністративного законодавства, досягнення та виконання законодавчо закріплених цілей та завдань передбачених законом «Про охорону навколишнього природного середовища» [17]. Соціально та юридично обґрунтований, що враховує в сукупності різні критерії та правила юридичної техніки адміністративна заборона здатна та має стати тим дієвим засобом, елементом механізму вдосконалення законодавства про адміністративні правопорушення у сфері охорони навколишнього

природного середовища, який забезпечить оптимальну функціональність та ефективність у регулюванні суспільних відносин, виконуючи насамперед превентивну функцію адміністративної відповідальності.

Для юристів, які розробляють проблеми публічного права у галузі охорони природи, суміжні проблеми кримінології та деліктології становлять інтерес у контексті подальших досліджень теоретичних питань конфліктності у співвідношенні з теорією правовідносин.

Список використаних джерел

1. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30.09.2019 р. № 722/2019. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>
2. Єсімов С. С. Превентивне регулювання: теоретичні аспекти. Соціально-правові студії. 2020. Випуск 3 (9). С. 40-47.
3. Адміністративне право України (загальна частина): навчальний посібник. Остапенко О. І. Ковалів М. В. та ін. Львів: СПОЛОМ, 2021. 616 с.
4. Атаманова Н. Проблемні питання застосування норм права. Підприємництво, господарство і право. 2021. № 2. С. 164-169.
5. В Україні планують посилити відповідальність за адміністративні правопорушення проти довкілля. 11 Жовтня 2021 р. Офіційний портал Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України. URL. <https://mepr.gov.ua/news/38207.html>
6. Дереш Ю. В., Романчук А. О. Удосконалення юридичної відповідальності за порушення вимог законодавства про охорону навколишнього середовища. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 10. С.278-281.
7. Хижня Л. Є. Адміністративна відповідальність за вчинення правопорушень у сфері захисту довкілля в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: спец.: 12.00.07. Запоріжжя, 2020. 263 с.
8. Проект Кодексу України про адміністративні проступки, надісланий листом Міністерства юстиції України від 02.12.2020 № 10004/11.1.2/11-20.
9. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-X. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
10. Панасюк О. В. Адміністративно-деліктне право України: теоретичні питання розвитку та реформування: дис. ... д-ра юрид. наук: спец.: 12.00.07. Київ, 2021. 535 с.
11. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
12. Новицька М. В. Класифікаційний аналіз видів адміністративних правопорушень за ступенем суспільної небезпеки: дис. ... канд. юрид. наук: спец.: 12.00.07. Запоріжжя, 2020. 195 с.
13. Загальна декларація прав людини. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
14. Єсімов С. С. Реалізація конституційного оформлення правопорядку в умовах наявності конституційних ризиків. Соціально-правові студії. 2019. Випуск 3 (5). С. 52-57.
15. Межі та обмеження. Офіційний вебсайт Конституційного Суду України. URL. <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/412-mezhi-ta-obmezheniya-vtruchannya>
16. Денисюк І. Поняття екологічних адміністративних правопорушень, що розглядаються судами. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 6. С. 146-151.

17. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>